

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

3. Тіл және мәдениет. «Ана тілі» газеті, 24 желтоқсан, 2015.
4. Серғалиев М.С. Тілім менің – тінім менің. Мақалалар. Таңдамалылар. – Астана: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2013. – 392 б.

ӘОЖ ` 871

АКАДЕМИК М.СЕРҒАЛИЕВ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ ТІЛІ ЖӨНІНДЕ

Жолдыбай А.

altai.zholdybai@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
2-курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Л.Ә.Еспекова

Көркем әдебиет қашанда әдеби тілдің қабаттарын, оның байлығын танытуда негізгі рөл атқарады. Ол атқаратын қызметі жағынан да басқа стиль түрлерінен ерекшеленеді. Академик М.С.Серғалиев «Белгілі ұлт тілінде көркем әдебиеттің алатын орны ерекше. Көркем әдебиет тілі халық тілінің дамып, қалыптасуында аса зор қызмет атқарады. Қазақ тілінің бүгінгі дәрежедей икемді, бейнелі болуында аса көрнекті көркем сөз шеберлерінің елеулі роль атқаратындығын ешкім де жоққа шығара алмайды. Әсіресе, эстетикалық қызметі көркем әдебиет тілінің стильдердің басқа түрлерінен, бір жағынан, даралығын көрсетсе, екінші жағынан, сол стильдер жүйесінде оның жетекші орынға ие екендігін де дәлелдейді» деп, көркем әдебиеттің қызметін ерекшелеп атап өткен болатын.

М.С.Серғалиев «Көркем әдебиет тілі» деген еңбегінде көркем әдебиет тілінің мынандай басты-басты ерекшеліктерін атап көрсетеді:

1/ Көркем әдебиет тілі басқа стиль түрлерінен құрамы жағынан ерекшеленеді, яғни құрамы барынша бай болады;

2/ Коммуникативтік /хабар, дерек берушілік/ және эстетикалық /әсемдік әсер тілінде эстетикалық берушілік/ қызметтерінің бірлігі;

3/ Көркем әдебиет тілінің көп стильділігі;

4/ Бейнелеу-мәнерлеу құралдарының жиі қолданылуы;

5/ Автордың шығармашылық даралығының болуы [2;174-176].

Осы тұрғыдан келгенде, ғалымның көркем әдебиет тіліне қатысты тұжырымдарын, зерттеулерін арнайы әңгіме етудің әбден реті бар. М.Серғалиев алғашқылардың бірі болып көркем әдебиет тіліне қатысты еңбектерінде мәселені екі жағынан – біріншіден, көркем әдебиет тілі хақындағы өзінің қалыптасқан түсінігі тұрғысынан, екіншіден, жазушылардың, яғни, шығарма авторларының көркем туындылар тіліне өзіндік талғамы тұрғысынан қарастырады. Бұл ретте көрнекті жазушылар С.Мұқанов, М.Әуезов, Ғ.Мұстафин, З.Шашкин, С.Шаймерденов, Қ.Найманбаев сияқты қаламгерлер тілінің стильдік ерекшеліктері жайындағы тұжырымдарын айтуға болады.

Ғалым өз зерттеулерінде М.Әуезовтің тіл құралдарды ұтымды пайдалану шеберлігін талдай келе: «Жазушы шығармаларынан тілдік құралдарды қолданудың тамаша үлгілері көзге түседі. Қайсыбір суреткерлердің сөз қолданудың санаулы түрлерімен шектелетіні бар. Айталық, біреулері метафораны үйіп-төгіп пайдаланады да, троптың басқа түрлеріне соншалықты мән бере бермейді; екіншілері сөзжасамға қабілетті келеді де, көркемдік құралдардың өзге түрлері бәсеңдеу таныла береді; енді біреулері «өз ауылының тіліне» көбірек көңіл бөліп, суреткерге қойылатын шарттарды тең ұстамайды. Ал Мұқанның ұлылығы сөз қолданудың әр тараптылығынан, әр сөйлемнен байқалып отырады» – деп ұлы жазушыға аса бір асқақтық, даралықтың тән екендігін баса айтады.

М.Серғалиев «Троптарды (метафора, метонимия, теңеу, эпитет т.б) орайымен жұмсауда М.Әуезов алдына жан салмайды. Осылар тіркесе қоймас-ау деп күдік тудыратын сөздердің

өздері Әуезов қаламына іліккенде, айрықша мәнге ие болып, кейіпкерлердің жан дүниелерін ашуға ерекше қызмет етеді. Көп ретте мұндай сөз қолданыстары жазушының окказионализмдері болып та көрінеді» дейді [2;30]. Атап айтсақ:

Намыскер жүректің ызалы толқыны білінеді. Жоқшылық, ауыр мұқтаждық тұтқындары (Абай, II) Қарлығаш қанатының ұшындай үп-үшкір боп, самайына қарай тартылған қас жүрекке шабар жендеттің жесбесіндей (Абай, I) Енді, міне, өмір аязының алдыңғы леп болып, Жампейіс арқылы, қойшылар арқылы келіп жеткен сұм салқын сол зой деп ұққанды (Абай, I) [2;30].

Жоғарыда берілген «Абай жолы» роман-эпопеясының үзінділеріндегі сөз орамдары қаламгердің даралығын, жазу мәнерін таныта түседі. М.Әуезов өзінің тәжірибесі, стилі арқылы бүкіл бір халықтың үлкенді-кішілі қаламгерлеріне осы бағытта үлгі болды. Жазушы шығарманың образды тілін жасауда тек сөзді астарлап, бейнелеп, қолдану, дайын тілдік бірліктерді пайдалумен шектелмейді. «Ол жалпы халықтық тілдің байлығын өзінің шығармашылық зертханасынан өткізе отырып, соның ішінен керектісін тандап алумен қатар, өз ойын, дүниеге көзқарасын жеткізуде дағдылықтан, қалыптылықтан шығып, жазушы ой ағысымен «болмайтынды» болдырып, «мүмкін еместі» мүмкін қылады. Көркем әдебиеттегі әрбір бейнелеу-суреттеу құралдары, жаңа тың қолданыстары жазушының үлкен ізденістерінің нәтижесі болып табылады» [4; 25-26]

Академик М.Серғалиевтің сөз зергері Ғ.Мүсреповтің тілі туралы зерттеулері де аз емес. “Аса көрнекті қазақ жазушысы Ғабит Мүсреповтің сөз саптау өнегесі жастар түгіл, төселіп қалды деген қаламгерлерге үлгі болуда. Сондықтан әйгілі сөз зергерінің ана тіліне, оның әр алуан бояуына назар салып, үңіле білуі кездейсоқ жай емес” –деп баға беруі Ғ.Мүсреповтің сөз саптау шеберлігінің даралығы, ұтқырлығы, тіл тазалығы, мөлдірлігі әдебиет әлемінің шырқау шыңында берік тұғырлағанын айғақтайды.

Ғ.Мүсрепов прозасында ерекше, тың қолданыстарды кездестіруге болады. Мәселен, **самауыр әндетеді, боран қиқулайды, жел есінейді т.с.с.**». *Біріне-бірі сай асыл нәрселер жарасымын тауып, жымыңдасып тұрғандай» («Оянған өлке»).* *«Іңір де түсті, боран да лоқсып-лоқсып қалып, қиқулап жүре берді» («Оянған өлке»).* *«От жағылмаған екі темір пеш түксіп тұр» («Оянған өлке»), «Алғашқы айларда шоқ-шоқ қарағанға тірелген сары балшық ыржиып жатқанда, қазақ жұмыскерлері оны сары ауыз деп жүріп еді...» («Оянған өлке»).* *«Дала желі ұйқысынан енді ғана оянып, ақырын ғана есіней бастапты» («Оянған өлке»),* Мұның барлығы да бейнелеп отырған заттар мен құбылыстардың, айналадағы көріністердің адам сезіміне лайықтап, түсінігіне сәйкестендіріп бейнелеу мақсатында қолданылған. Сөз шебері Ғ.Мүсрепов әр сөз бен сөз тұлғасына ерекше назар аударуды әдетіне айналдырған суреткер ретінде дағдыдан тысқары тұлғаларды қолдануға саналы түрде барады. Мұны автордың сан алуандықты қолдайтыны, сондықтан стильдік даралық деп қабылдауға болады.[2; 115]

Сонымен қатар М.Серғалиев С.Шаймерденовтің сөз қолдану шеберлігін саралай отырып, “Сафуан суреттеудің, бейнелеудің, баяндаудың сан алуан түрін еркін пайдаланады. Жазушы қай деталь болмасын оның өрнек бояуын тап басып, жылтырақтық ұғымнан қашып, неғұрлым оған психологиялық түйін беріп отырады. Табиғат суреттеріне өзінше мінез беріп, оны шынайы шеберлікпен жеткізеді» деп, қаламгердің сөз саптау ерекшелігін атап өтеді. [2;269]

Ғалым М.Қаратаевтің еңбектеріндегі тілдік құралдар жайында сөз ете келіп, қаламгердің шығарма атауларын аса шеберлікпен ойластырып, әр алуан қоладанатындығы жайында “Қандай жазба еңбек болса да, алдымен, оның атын қоюдан басталуы мүмкін, міне, осы ат (зағаловок) қоюға М.Қаратаев шебер. Мұнда автор, біріншіден, кім, не туралы айтқысы келіп отырғанын алдын ала сездіруге тырысса, екіншіден, әр алуандықты да ескерген болу керек. М.Қаратаев стиліндегі өзіндік нақыш пен бояу оның мақалалары мен кітаптарының аттарынан демек, мәселенің сәл сырт көрінісінен байқалмайды, ондай ерекшеліктің басым көпшілігі ішкі мазмұнынан, дәлірек айтқанда, текст ішінен, жеткізіп

отырған ойынан, сол ойды қиыстыра білдіруінен анық байқалады” – деп қаламгердің жазу стилінің тіл орамдарына байлығын зерттеуінде аша түседі. [2;315-316]

М.Серғалиев қарымды қаламгерлердің шығармашылығын, шығарма тілін, ерекшелігін зерттегенде басты назарға алған объектісі – жаңашылдық. Ғалымның зерттеу еңбектерінің құндылығы әр қаламгердің жазу мәнерін айқындай отырып, оның жаңашылдығын аша білген. Әсіресе, М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов, С.Шаймерденов, Т.Әлімқұлов, М.Қаратаев сынды қарымды қаламгерлердің даралығын, сөз саптау мәнерін айқындайды. Ғалым өз зерттеулерінде объектінің шығармашылық болмысын, көркемдік ерекшелігін барынша аша түсіп, жан-жақты зерделейді.

Академик М.С.Серғалиев «...көркем әдебиет тіліне ең қажетті шарттардың бірі – автордың шығармашылық даралығының болуы. Бұл арада әңгіме тек тілге қатысты екенін баса айту қажет, өйткені жазушыға қойылатын бұл талап тақырып таңдау, оқиғаны бастап, дамытып, өрбіту сияқты тілден біршама алыстау көрінетін жайларға да байланысты» - дей отырып, әрбір қаламгердің сөз қолдануда, жекелеген сөз жасауда, сөз мағынасын жіті аңғарып, жаңа қырымен пайдалануда өзіндік қолтаңбасы болу керектігін айтады [2; 176].

Автордың даралығы, сөз саптау, жазу мәнері көркем әдеби тіл нормасына келіп тіреледі. Көркем әдеби тіл нормасының шегін көрсетіп, нақтылау мүмкін емес. Ол тілдегі қалыптасқан ережелерге, грамматикалық тұлғаларға, лексикалық бірліктерге сүйене отырып, тіл әлеуетін танытады.

Көркем әдебиет тілінің ерекшеліктері, оның тілдік табиғаты, қаламгердің даралығы, сөз құдіреті көркем әдеби тіл нормасымен анықталады. Ондағы барлық тілдік тәсілдер, сөздің коммуникативтік, эстетикалық қызметі осы нормаға сай жүзеге асады.

Қорыта айтқанда, М.Серғалиевтің қазақ тілінің, қазақтың көркем әдебиет тілінің зерттеліміне қосқан үлесі телегей теңіз. Біздің қарастырған көркем әдебиет тілі жайындағы деректер ғалымның қисапсыз қазыналарының бір бөлігі ғана. Көркем әдебиет тілі дегенде М.Серғалиевтің есімі бірден еске түседі, тіптен егіз ұғым іспеттес. Ғалымның кейінгі ұрпаққа қалдырған мол мұрасы, асыл қазынасы қазақ елі барда, қазақ ұлты барда сөнбек емес.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Балақаев М. Тілдік норма және поэтикалық фразеологизмдер: Сөз өнері. –Алматы Ғылым, 1978. – 8-12 б.
2. Серғалиев М. Көркем әдебиет тілі. –Астана: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2006. –29-30 б, –174-176 б, –369 б.
3. Әуезов М. Абай жолы роман-эпопея 1942, I, II том. –176-230 б, –323-381 б.
4. Еспекова Л. Көркем әдебиет тілі және норма. // Тіл білімі VIII кітап , –Астана : Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2013. 25-26 б.

ӘОЖ 811

КОРЕЙ ТІЛІН ҚАЗАҚ ТІЛІ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Ибрагимова А.М.

ibragimovaaidamalik@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
1-курс магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Г.Б. Мамаева

Көріс халқының негізгі тұрағы болып саналатын Оңтүстік Корея Республикасы мен Қазақстан Республикасының арасынан барлық жағынан да алшақтық көру – заңды. Шекарасының алшақтығына, туыстас елдер санатына жатпайтынына қарасақ, қос ұлттың арасынан ешқандай сабақтастық таба алмаймыз деген шешімге келуге болады. Өткен жылы